

Traducere din limba
greacă katharevousa și
note de Ierom. dr.
Hariton Popescu,
Mănăstirea „Sfântul
Calinic de la Cernica”,
Râmnicu Vâlcea

Cuvânt panegiric la Întâiul Martir al lui Hristos, Ștefan*

Compus de Ștefan, fiul Preaseninului și de Hristos iubitorului
Domnitor a toată Ungrovlahia, Domnul Domn, Ioan
Constantin Basaraba și cu smerenie dedicat de el însuși celui
nebiruit atlet și general al martirilor.

S-a tipărit în București [în] 1701, de către
Antim ieromonahul din Iviria.

[f.1]

Corifee al martirilor, neînvins ȘTEFANE!
Am îndrăznit să compun un mic elogiu pentru virtutea ta cea
mare, întâiule atlet și generale al martirilor. Compunerea nu este
atât de tehnică și, de aceea, are nevoie de patronajul tău, ca să nu ajungă
bătaie de joc a pângăritei clevetiri¹ a lumii. Așa cum ai învins cu înțelep-
ciunea și cu Duhul cutezătoarea sinagogă a Cirinenilor² și a altor iubitori

*Traducerea de față reprezintă varianta completată și revizuită din limba greacă katharevousa a panegiri-
cului: Sfântul Ștefan BRÂNCOVEANU, *Λόγος πανηγυρικός εἰς τὸν Προτομάρτυρα τοῦ Χριστοῦ Στέφανον*,
para Anthimō Hieromonakhō tō ex Ibērias (Antim Ivireanul), en Boukourestio(București), 1701, ediția I și a
II-a, (ἐν Βουκουρεστίῳ: Ἐτυπώθη παρὰ Ἀνθίμου Ἱερομονάχου τοῦ ἐξ Ἰβηρίας, 1701 și 1702), publicată în va-
rianta digitală, la pp. 208–222 (vezi: <https://rei.gov.ro/teze-doctorat>), în teza noastră de doctorat, susținută
în anul 2021, cu titlul: [Ierom. Dr. Hariton] Andrei Ion POPESCU, *Panegiricele grecești ale Sfinților Ștefan și Radu
Brâncoveanu. Text, traducere și comentariu teologic*, Sibiu, 2021. Originalul acestei traduceri a fost consultat în
varianta digitală pe platforma Bibliotecii Academiei Române, regăsindu-se stocat și pe platforma online
Dacoromanica (vezi: <http://digitool.dc.bmms.ro:8881/R?RN=847209032>).

Nu am scăpat din vedere nici prima traducere a acestui panegiric realizată de academicianul Constantin
Erbiceanu și publicată parțial (doar introducerea) în 1891: Constantin ERBICEANU, „Cuvent panegiric la Ștefan
întâiul martir al lui Hristos”, în: *Revista Biserica Ortodoxă Română* (B.O.R.), XV (1891), pp. 305–306, pe care am
consultat-o și pentru traducerea de față. De asemenea, tot de sfârșit de secol XIX, avem o traducere integra-
lă publicată de același autor amintit mai sus: Constantin ERBICEANU, *Cronicari greci care au scris despre români
în epoca fanariotă: textul grecesc și traducerea românească*, Tipografia Cărilor Bisericicești, București, 1888, pp.
174–181. Însă, din rațiuni lingvistice, am retradus integral textul original grecesc, întrucât, anul acesta – 2026,
se împlinesc 135 de ani de la prima traducere în românește, astfel că avem de-a face cu o evoluție clară a
limbii române, de peste un secol, fapt pentru care am considerat a fi foarte necesară pentru cititorii contem-
porani o actualizare a limbajului de secol XIX, folosit în traducerea erbiceană (n. trad.).

¹ În traducerea sa publicată în 1891, Constantin Erbiceanu folosește termenul „ocară”[«λοιδορία, ἦρ»]. Vezi C.
ERBICEANU, „Cuvent panegiric la Ștefan întâiul martir al lui Hristos”, pp. 305–306 (n. trad.).

² Cirinenii erau locuitori ai orașului „Κυρήνη, Κυρηνης, ἦ”, Cyrene, un oraș mare și foarte înfloritor din Libia
Cyrenaica sau Pentapolitana, la aproximativ 11 mile romane de mare. Printre locuitorii săi s-au numărat
un mare număr de evrei, pe care Ptolemeu I i-a adus acolo și a investit în drepturile cetățenilor. Cf. Thayer's

de certuri, în același fel, și mult mai ușor, poți să astupi gura acelor care ar dori să[-mi] disprețuiască cuvântul pe care ți-l [f. 2] dedic. Dacă nu este frumos pentru tehnica lui, sper că îți va părea bineplăcut pentru conținutul³ lui, adică pentru excepționala virtute pe care ai făcut-o vizibilă în lume. O, de-ar fi să capăt vreodată experiență în arta retoricii ca să istorisesc, în cele din urmă, așa cum îmi doresc, într-un mod cât mai potrivit, minunatele tale isprăvi! Așa cum vei mijloci la Făcătorul de pace Dumnezeu, preaeroice atlet al Bisericii, pentru liniștea și netulburarea Preaseninului meu Domnitor și preadulce tată, care cu atâta voioșie este prezent la prăznuirea ta solemnă, prăznuiește slavele tale, sărbătorește luptele tale, tot așa roagă [f. 3] (îți cer plecându-mi genunchii și din adâncul inimii), roagă, preanobile Ștefan, pe Însăși Înțelepciunea Tatălui, pe Fiul și Cuvântul lui Dumnezeu, și pentru progresul meu în știință și în învățătură, pentru ca sângele mea să fie îndreptată spre cinstea și slava Mântuitorului Hristos, al Cărui soldat credincios și invincibil te-ai arătat cu fapta!

*Nevrednicul de numele tău și cel mai mic rugător al tău,
Ștefan Brâncoveanu.*

[Stih]: „Primește acest cuvânt, a cărui coroană și frumusețe ești. Salvează-i, dar, pe părinții [mei], patria și pe mine, Părinte.” Această gravură cu martiriul Sfântului Apostol, întâiul Mucenic și Arhidiacon Ștefan lipsește din prima ediție din 1701, fiind prezentă doar în reeditarea acesteia din 1702 dimpreună cu textul tradus aici (n. trad.).

Greek Lexicon în Byzantine NT, *BibleWorks*, s.l., s.a (n. trad.).

3 Subiectului tratat (n. trad.).

[f. 4]

Cuvânt

Preafericite erau acele veacuri în care, atunci când erau predicate martirologiile sfinților, îi puneau în mișcare pe ascultători⁴ spre imitarea martirilor. De câte ori preastrălucita prăznuire⁵ a primului martir a rodit noi atleți ai credinței ortodoxe? De câte ori pietrele muiate în sânge ale primului atlet au născut diademe de martiri? Marele luptător era elogiât de elocința bisericească drept slava sfinților luptători, podoaba venerațiilor diaconi, și atunci, [f. 5] auzind aceste elogi, adevărații soldați ai lui Hristos au citit cu atenție⁶ actele sale martirice. Și unul căuta dulceață [duhovnicească] în durerile lui [provenind] de la pietrele [pline] de sânge: „au supt miere din stâncă”⁷, [iar] altul se sârguia să scoată untdelemn pentru a avea putere în luptă: „și untdelemn din stâncă tare”⁸. Toți îi doreau ca temelii ale statorniciei, ca să nu cadă când erau războiți de neomenia cea tiranică: „Și a pus pe stâncă picioarele mele”⁹. Dar, pentru că acum dreapta credință¹⁰ nu este atât de supărată [de prigoană] și martirii nu mai înfloresc într-un număr atât de mare, care este folosul laudelor? Care e câștigul laudelor prăznuirii?

Preaviteazul atlet și [f. 6] primul martir al lui Hristos Ștefan putea, cu puterea și harul [său], să-i mângâie pe cei strâmtorați: „și-l lapidau pe Ștefan”¹¹, să-i povățuiască pe sfinții dascăli: „și nu puteau să reziste înțelepciunii și Duhului cu care le grăia”¹², să pună în mișcare pe cei furioși

⁴ Substantivul «ἀκροατής -οῦ, ὅς» de declinare I masculină se traduce prin „ascultător”, de unde și „învățăcel”, „discipol” sau „ucenic”. Cf. Montanari, *The Brill Dictionary of Ancient Greek*. „ἀκροατής”, Brill, s.l., 2015. Astfel, se poate afirma că Sfântul Ștefan Brâncoveanu subliniază că au existat momente în istoria creștinismului în care cei care audiau elogiile aduse în cinstea sfinților și a isprăvilor lor duhovnicești, deveneau totodată și ucenici-imitatori ai sfinților, din simpli „spectatori” (n. trad.).

⁵ G.W.H. Lampe (ed.), *A Patristic Greek Lexicon*, Clarendon Press, Oxford, 1961, p. 1002. (n. trad.)

⁶ Pe lângă această traducere a verbului «μελετάω, contr.», pot fi extrase alte două posibilități de traducere: „a studia” și „a revizui”(această variantă de traducere apare și în opera Sfântului Ioan Gură de Aur - John Chrysostomus father of the Church, IVCE, Ἰωάννης ὁ χρυσόστομος; ed. B. de Montfaucon, Paris 1834–392; F. Field, Cambridge 1983 (hom. in Matthaum); Oxford 1845–62 (1–7, interpr. epist. Paulinarum); PG 47–64 (= Montfaucon).) Cf. Franco MONTANARI, *The Brill Dictionary of Ancient Greek*. „μελετάω”, Brill, s.l., 2015 (n. trad.)

⁷ Cf. *Deuteronom* XXXII, 13 (n. trad.).

⁸ Există în a doua ediție din 1702 o notă marginală : „αὐτόθι”[ibid.], aceasta lipsind în prima ediție din 1701, și face trimitere la același text de mai sus, din *Deuteronom* XXXII, 13 (n. trad.).

⁹ *Psalmi* XXXIX, [2-3].

¹⁰ Ortodoxia sau buna-cinstire (n. trad.).

¹¹ Această frântură de text biblic este o preluare și adaptare din Faptele Apostolilor VII, 58 : « καὶ ἐκβαλόντες ἔξω τῆς πόλεως, ἐλιθοβόλουν· καὶ οἱ μάρτυρες ἀπέθεντο τὰ ἱμάτια παρὰ τοὺς πόδας νεανίου καλουμένου Σαύλου. » (Faptele Apostolilor VII, 58 BYZ) cf. Byzantine NT, *BibleWorks* și textul latin din Itala: „et expulerunt eu extra ciuitate et lapidabunt eum et illi testes posuerunt uestimenta sua ante pedes iuuenis cuius nomen vocatur saulus” cf. Itala, *Vetus Latina Database*: Cod. 55, Buchanan, 1907, p. 114; trad. rom. : „Și scoțându-l afară din cetate, îl ucideau cu pietre și martorii și-au pus hainele sale lângă picioarele unui tânăr ce se chema Savlu” în *Biblia adică Dumnezeiasca Scriptură a Legii Vechi și a celei Noi*, Tipografia Cărților Bisercești, București, 1914, p. 1480 (n. trad.).

¹² Vezi *Faptele Apostolilor* VI, 10: «Καὶ οὐκ ἴσχυον ἀντιστῆναι τῇ σοφίᾳ καὶ τῷ πνεύματι ᾧ ἐλάλει.» (Faptele Apostolilor VI, 10 BYZ) cf. Byzantine NT, *BibleWorks* și textul latin: „nec poterant resistere sapientiae et spiritui sancto, qui loquebatur.” Cf. Itala, *Vetus Latina Database*: Cod. 51, Belsheim, 1879, p. 12; trad. rom. în *Biblia adică*

și ranchiunoși spre iubire: „Doamne nu le socoti lor păcatul acesta”¹³, pe slujitorii lui Dumnezeu spre buna-cinstire: „(...) încă și mulțime de preoți se supuneau credinței”¹⁴, [iar] pe fiecare om la răbdare [și] credință: „Iar Ștefan, plin de credință și de putere, făcea minuni și semne în popor.”¹⁵ De aceea, [toți] câți sunteți iubitori de martiri fiți atenți la istoria neînvinsului purtător de cunună, și chiar încep [elogiul]. [f. 7]

Desigur [că] toți martirii au arătat o mare virtute în lume, dar începătorul foarte curajos al armatei martirice s-a arătat plin de atâta har și de putere, încât poate și virtutea, cum și-o imaginau vechii mitologi, dacă s-ar fi coborât din cer ca să se întrupeze, n-ar fi găsit un receptacol mai potrivit decât inima cea tare și eroică a lui Ștefan. Se pare că și vrăjmașii lui au prevăzut marea putere pe care o avea tânărul iubitor de Hristos, mai ales pentru că au văzut minunile sale: „făcea semne și minuni mari în popor”. De aceea, s-au adunat mai mulți împotriva lui, ca să-l învingă poate mai ușor. „Așadar s-au ridicat unii din [f. 8] sinagoga cea numită a Libertinilor și a Cirenienilor, și a Alexandrinilor, și a celor din Cilicia și din Asia, discutând cu Ștefan”¹⁶. Mare tulburare împotriva unuia singur! Multă mulțime s-a

Dumnezeiasca Scriptură a Legii Vechi și a celei Noi, p. 1478: „Și nu puteau să stea împotriva înțelepciunii și duhului cu care grăia.” (*Faptele Apostolilor* VI, 10), (n. trad.).

13 Deși în prima ediție a panegiricului din 1701 s-a strecurat o greșeală în ceea ce privește indicația biblică – cap. 6 (Πράξ. στ'), totuși în a doua ediție din 1702 această greșeală a fost corectată printr-o notă laterală: „αὐτοῖσι, κεφ. ζ'”=„Ibid. cap. 7”. Mai exact versetul biblic este următorul: „Θεὸς δὲ τὰ γόνατα, ἐκράξεν φωνῇ μεγάλῃ, Κύριε, μὴ στήσῃς αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν ταύτην. Καὶ τοῦτο εἰπὼν ἐκοιμήθη.” (*Faptele Apostolilor* VII, 60 BYZ). Cf. Byzantine NT, *BibleWorks*; în limba latină: „Positisque genibus clamavit uoce magna dicens: Domine ne statuas illis hoc peccatum! Et hoc dicto dormiuit.” Cf. Itala, *Vetus Latina Database*: Cod. 51, p. 16; trad. rom. în *Biblia adică Dumnezeiasca Scriptură a Legii Vechi și a celei Noi*, p. 1480 (n. trad.).

14 În a doua ediție din 1702 mai bogată din punct de vedere editorial, avem o notă marginală care indică același capitol cu cel menționat mai sus: „κεφ. στ'. αὐτόθι” [cap. 6, *ibid.* (adică *Faptele Apostolilor*)]. Vezi Sfântul Ștefan Brâncoveanu, *Λόγος πανηγυρικός εἰς τὸν Προτομάρτυρα τοῦ Χριστοῦ Στέφανον*, București, 1702, p. 12. Locul biblic exact se regăsește aici: „Καὶ ὁ λόγος τοῦ θεοῦ ἡύξανεν καὶ ἐπληθύνετο ὁ ἀριθμὸς τῶν μαθητῶν ἐν Ἱερουσαλὴμ σφόδρα, πολὺς τε ὄχλος τῶν ἱερέων ὑπήκουον τῇ πίστει.” (*Faptele Apostolilor* VI, 7 BGT). Cf. Barbara and Kurt Aland, Johannes Karavidopoulos, Carlo M. Martini, Bruce M. Metzger and Alfred Rahlfs, *BibleWorks: BNT Nestle-Aland, Novum Testamentum Graece - LXX Septuaginta (LXT). 28th Revised Edition/LXT (Old Greek Jewish Scriptures)*, Deutsche Bibelgesellschaft and the Württembergische Bibelanstalt / Deutsche Bibelgesellschaft (German Bible Society), Stuttgart, 1935; 2012; trad. lat.: „Verbum autem dei crescebat, et multiplicabatur numerus discipulorum, in hierusalem uehementer; multa etiam turba, sacerdotum obaudiebat fidei.” Cf. Itala, *Vetus Latina Database*: Cod. 51, p. 12; trad. rom. „Și cuvântul lui Dumnezeu creștea, și se înmulția numărul ucenicilor în Ierusalim foarte, și multă mulțime de preoți se supunea la credință” (*Faptele Apostolilor* VI, 7). Cf. *Biblia adică Dumnezeiasca Scriptură a Legii Vechi și a celei Noi*, p. 1478 (n. trad.).

15 De data aceasta lipsește referința biblică și dintr-o ediție, și din cealaltă. Cu toate acestea, se observă limpede că Sfântul Ștefan Brâncoveanu preia aproape în integralitate textul biblic din *Faptele Apostolilor* VI, 8: „Στέφανος δὲ πλήρης πίστεως καὶ δυνάμεως ἐποίει τέρατα καὶ σημεῖα μεγάλα ἐν τῷ λαῷ.” (*Faptele Apostolilor* VI, 8 BYZ) cf. Byzantine NT, *BibleWorks*, omițând adjectivul „mari” [μεγάλα] atașat substantivului „semne” [σημεῖα] așa cum apare acesta în originalul grecesc; trad. lat.: „Stephanus autem plenus gratia et uirtute faciebat signa et prodigia magna in populo in nomine domini Ihesu Christi”. Cf. Itala, *Vetus Latina Database*: Cod. 51, p. 12 (n. trad.).

16 Dacă, în prima ediție din 1701, există o numerotare a paginilor astfel încât acest text biblic folosit aici se găsește la paginile ζ' și η' (7 și 8), în a doua ediție (1702), se remarcă o notă laterală în partea dreaptă, unde se consemnează trimiterea biblică „κεφ. στ'”, care de fapt face referire la textul din *Faptele Apostolilor* VI, 9: „Ἀνέστησαν δὲ τινες τῶν ἐκ τῆς συναγωγῆς τῆς λεγομένης Λιβερτίνων, καὶ Κυρηναίων, καὶ Ἀλεξανδρέων, καὶ τῶν ἀπὸ Κιλικίας καὶ Ἀσίας, συζητοῦντες τῷ Στεφάνῳ.” (*Faptele Apostolilor* VI, 9 BYZ) Cf. Byzantine NT, *BibleWorks*; trad. lat.: „Exsurrexerunt autem quidam de synagoga eorum, qui dicuntur libertini et de cyrenium et de alexandrinorum et eorum qui a cilicia (sic) et ab asia erant conquiritores cum

Toți martirii au arătat o mare virtute în lume, dar începătorul foarte curajos al armatei martirice s-a arătat plin de atâta har și de putere, încât poate și virtutea, cum și-o imaginau vechii mitologi, dacă s-ar fi coborât din cer ca să se întrupeze, n-ar fi găsit un receptacol mai potrivit decât inima cea tare și eroică a lui Ștefan. ❧

pornit împotriva unui singur campion. Bărbați din cinci orașe au alergat împotriva unui singur tânăr. Un întreg Pentapole¹⁷ s-a sculat împotriva unuia singur, a lui Ștefan. O, câtă gloată a adunat răutatea! O, cât norod a reunit invidia: libertini, cirineni, alexandrini și pe cei din Cilicia și Asia! Au socotit atotviclenii că, până și prin această priveriște, îl vor înfricoșa pe neînvinsul campion. Și, cu toate acestea, Ștefan nu încetează să teologhisească, soluționează problemele, clarifică nedu-

meririle și învinge sinedriul: „și [f. 9] nu puteau să reziste înțelepciunii și duhului cu care [le] vorbea.”¹⁸ Sfântul îi ocăra cu îndrăzneală ca să tulbure aroganța lor cea neputincioasă: „voi vă împotriviți Duhului Sfânt”¹⁹. Uimitoare înțelepciune a preasfântului levit! Cum i-ai prins pe îndrăzneții libertini, pe iubitorii de ceartă cirineni, pe molaticii și iubitorii de plăcere alexandrini, minciunile Ciliciei și trufia rușinoasă a Asiei? Cum de nu te-ai înfricoșat de nebunia arhierilor [și] nu te-ai temut de aroganța preoților? Cum de nu te-au intimidat cuvintele bătrânilor? Cum de nu te-a tulburat amenințarea cărturarilor? Cum de nu au retezat minciunile calomniatorilor marea ta înflăcărare? Mare putere [f. 10] are adevărul, mai ales când este hrănit cu fapte bune. O, câți au gura dulce ca mierea și inima amestecată cu otravă, bărbați cu gură de aur și cu inima de fier! Câți arată orele și-i povățuiesc pe alții ca arătătoarele ceasornicelor care se învârt, rămânând ei înșiși întotdeauna neștiutori și lipsiți de învățătură!

Cuvântul primului martir nu era unul gol, întrucât îi urmau minunile: dăruia șchiopilor mersul, redădea paralizaților sănătatea, dăruia vigoare celor ținuți de tot felul de neputințe. „Făcea semne și minuni”.

Cuvântul său era un glas văzut și glasul său [era] ca acela pe care l-a văzut în dumnezeiasca Apocalipsă, Ioan, scriitorul celor tainice: „M-am întors [f. 11] să văd glasul care grația cu mine și, întorcându-mă, am văzut șap-

stephano.” Cf. Itala, *Vetus Latina Database*: Cod. 51 (n. trad.).

¹⁷ Confederație formată din cinci orașe. Cf. Franco MONTANARI, *The Brill Dictionary of Ancient Greek*. “Πεντάπολις”, Brill, s.l., 2015 (n. trad.).

¹⁸ Acest text este o preluare a celui din *Faptele Apostolilor* VI, 10: „Καὶ οὐκ ἴσχυον ἀντιστῆναι τῇ σοφίᾳ καὶ τῷ πνεύματι ᾧ ἐλάλει.” (*Faptele Apostolilor* VI, 10 BYZ) cf. Byzantine NT, *BibleWorks*; trad. lat.: „nec poterant resistere sapientiae et spiritui sancto, qui loquebatur.” (*Faptele Apostolilor* VI, 10) cf. Itala, *Vetus Latina Database*: Cod. 51, p. 12 (n. trad.).

¹⁹ Secvența biblică folosită aici se regăsește în capitolul 7 din *Faptele Apostolilor*: „ἡποτράχηλοι καὶ ἀπερίτμητοι τῇ καρδίᾳ καὶ τοῖς ὤσιν, ὑμεῖς αἰεὶ τῷ πνεύματι τῷ ἁγίῳ ἀντιπίπτετε ὡς οἱ πατέρες ὑμῶν, καὶ ὑμεῖς.” (*Faptele Apostolilor* VII, 51 BYZ). Cf. Byzantine NT, *BibleWorks*; trad. lat.: „Dura cervicae, et incircumscisi corde et auribus, vos semper spiritu sancto restitis, sicut et patres vestri et vos.” cf. Itala, *Vetus Latina Database*: Cod. 50, Belsheim, 1893, p. 21; trad. rom.: „Voi cei tari în cerbice și netăiați împrejur la inimă și la urechi pururea împotriva Duhului Sfânt stați; precum părinții voștri, așa și voi.” (*Faptele Apostolilor* VII, 51) cf. *Biblia adică Dumnezeasca Scriptură a Legii Vechi și a celei Noi*, p. 1480 (n. trad.).

te sfeșnice de aur”²⁰. Acestea erau figuri foarte strălucitoare ale glasului ceresc. Însă, pe cât e de iubitor de adevăr Ștefan și mărturisește cu îndrăzneală că vede cerurile deschise și pe Iisus stând de-a dreapta lui Dumnezeu²¹, pe atât se învârtoșau vrăjmașii săi, li se aprindeau inimile și scrâșneau din dinți la el.

Când văzătorul de Dumnezeu Moise a coborât de pe muntele Sinai după convorbirea de patruzeci de zile cu [Dumnezeu] și a adus evreilor Tablele Legii, era într-atât de slăvit, încât, dat fiind faptul că sufletul său nu cuprindea înăuntrul său lumina cea nemăsurată, strălucirea se revărsa în afară pe fața lui. [f. 12] Dar orbirea evreilor a ascuns sub un văl fruntea strălucitoare a lui Moise.²² Acest lucru se întâmplă și astăzi cu întâiul martir: explică legea, tâlcuiește profeții, propovăduieș-

20 În prima ediție din anul 1701, avem, în cadrul textului, următoarea indicație biblică: «κεφ. ά», fiind vorba de „capitolul 1” din cartea Apocalipsei, fără precizarea cărții și a versetului. Textul complet se regăsește aici: „2 Καὶ ἐκεῖ ἐπέστρεψα βλέπειν τὴν φωνὴν ἥτις ἐλάλει μετ’ ἐμοῦ. Καὶ ἐπιστρέψας εἶδον ἐπὶ τὰ λυχνίας χρυσᾶς” (Apocalipsa I, 12 BYZ) cf. Byzantine NT, *BibleWorks* (Apocalipsa I, 12); trad. lat.: „Et conuersus sum ut uiderem uocem loquebatur mecum: et conuersus uidi septem candelabra aurea”. Cf. Itala, *Vetus Latina Database: Cod. 51*, p. 64; trad. rom.: „Și m-am întors să văd glasul care vorbea cu mine. Și întorcându-mă, am văzut șapte sfeșnice de aur” (Apocalipsa I, 12) cf. *Biblia adică Dumnezeiasca Scriptură a Legii Vechi și a celei Noi*, p. 1628 (n. trad.).

21 Cf. *Faptele Apostolilor* VII, 56 (n. trad.).

22 În prima ediție din 1701 există o notă intratextuală «Ἐξόδου κεφ. λδ’», făcându-se trimitere mai exact la episodul strălucirii feței lui Moise din cartea *Ieșirii* XXXIV, 29-35: „²⁹ ὥς δὲ κατέβαιναν Μωυσῆς ἐκ τοῦ ὄρους καὶ αἱ δύο πλάκες ἐπὶ τῶν χειρῶν Μωυσῆ καταβαίνοντος δὲ αὐτοῦ ἐκ τοῦ ὄρους Μωυσῆς οὐκ ᾔδει ὅτι δεδοξασται ἡ ὄψις τοῦ χρώματος τοῦ προσώπου αὐτοῦ ἐν τῷ λαλεῖν αὐτὸν αὐτῷ ³⁰ καὶ εἶδεν Ααρων καὶ πάντες οἱ πρεσβύτεροι Ἰσραὴλ τὸν Μωυσῆν καὶ ἦν δεδοξασμένη ἡ ὄψις τοῦ χρώματος τοῦ προσώπου αὐτοῦ καὶ ἐφοβήθησαν ἐγγίσει αὐτοῦ (...) ³⁵ καὶ εἶδον οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ τὸ πρόσωπον Μωυσῆ ὅτι δεδοξασται καὶ περιέθηκεν Μωυσῆς κάλυμμα ἐπὶ τὸ πρόσωπον ἑαυτοῦ ἕως ἂν εἰσέλθῃ συλλαλεῖν αὐτῷ (Ieșire XXXIV, 29-35 BGT) cf. Barbara and Kurt Aland, Johannes Karavidopoulos, Carlo M. Martini, Bruce M. Metzger and Alfred Rahlfs, *BibleWorks: BNT Nestle-Aland, Novum Testamentum Graece – LXX Septuaginta (LXT)*; trad. rom.: „Iar când s-a pogori Moisi din muntele Sinai având în mâini cele două table ale legii, nu știa că fața sa strălucea de când a grăit Dumnezeu lui. Deci Aaron și toți fiii lui Israil văzând pre Moisi și chipul feții sale fiind slăvit, se temeau a se apropia de el. (...) Și vedeau fiii lui Israil fața lui Moisi, că era slăvită, și-și acoperea Moisi fața sa până când intra să grăiască cu dânsul.” (Ieșire XXXIV, 29-35) cf. *Biblia adică Dumnezeiasca Scriptură a Legii Vechi și a celei Noi*, p. 117 (n. trad.).

te pe Iisus Nazarineanul și fața sa strălucește de frumusețe. „Au văzut fața lui ca o față de înger”²³. Cu cât nu pot să suporte necinstitorii de Dumnezeu razele [frumuseții sale], [cu atât] aleargă la pietre, pentru că „nu puteau să-[i] stea împotriva”²⁴ cu lipsa [lor] de învățătură care nu se lăsa convinsă. „Nu puteau să-[i] stea împotriva” [și], de aceea, scrâșneau din dinți. Și [pentru că] acest lucru nu ajunge, se grăbesc preasălbaticii să-l lapideze, să-l omoare: „Și au năvălit toți într-un suflet asupra lui. Și scoțându-l afară din cetate, [f. 13] îl lapidau”²⁵. Afară din cetate! O, mare slavă a lui Ștefan! Unde L-au răstignit pe Împăratul, acolo aruncă cu pietre în soldatul [Său]. „Hristos a pățimit în afara porții”²⁶. În chip asemănător și Ștefan a fost lapidat în afara orașului: „Și scoțându-l afară din cetate, îl lapidau”. Haideți, iubitorilor de martiri, sculați-vă, de ce să dormim? Să urmăm și noi în luptă pe atletul. Să-l

23 În cea de-a doua ediție a panegiricului de față din 1702, acest pasaj este citat fără a i se indica referința, fapt pentru care îl aducem aici în prim plan: „¹⁵ Καὶ ἀτενίσαντες εἰς αὐτὸν ἅπαντες οἱ καθεζόμενοι ἐν τῷ συνεδρίῳ, εἶδον τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ὡσεὶ πρόσωπον ἀγγέλου.” (Faptele Apostolilor VI, 15 BYZ) cf. Byzantine NT, *BibleWorks*; trad. rom.: „Și căutând spre el toți cei ce ședeau în sobor, au văzut fața lui ca o față de înger.” (Faptele Apostolilor VI, 15) Cf. *Biblia adică Dumnezeiasca Scriptură a Legii Vechi și a celei Noi*, p. 1478 (n. trad.).

24 Textul se citează în a doua ediție (1702), preluat fiind din *Faptele Apostolilor* VI, 10: „¹⁰ Καὶ οὐκ ἴσχυον ἀντιστῆναι τῇ σοφίᾳ καὶ τῷ πνεύματι ᾧ ἐλάλει.” (Faptele Apostolilor VI, 10 BYZ) cf. Byzantine NT, *BibleWorks*; trad. rom.: „Și nu puteau să stea împotriva înțelepciunii și duhului cu care grăia.” Cf. *Biblia adică Dumnezeiasca Scriptură a Legii Vechi și a celei Noi*, p. 1478 (n. trad.).

25 Traducerea acestui pasaj biblic a urmat ediția biblică de la 1914: *Biblia adică Dumnezeiasca Scriptură a Legii Vechi și a celei Noi*, iar textul grecesc complet este următorul: „⁵⁷ Κράξαντες δὲ φωνῇ μεγάλῃ, συνέσχον τὰ ὦτα αὐτῶν, καὶ ὠρμησαν ὁμοθυμαδὸν ἐπ’ αὐτόν. ⁵⁸ καὶ ἐκβαλόντες ἔξω τῆς πόλεως, ἐλιθοβόλουν καὶ οἱ μάρτυρες ἀπέθεντο τὰ ἱμάτια παρὰ τοὺς πόδας νεανίου καλουμένου Σαύλου.” (Faptele Apostolilor VII, 57-58 BYZ) cf. Byzantine NT, *BibleWorks* (n. trad.).

26 Deși, în prima ediție din 1701, nu avem nicio indicație biblică pentru aceste cuvinte scripturistice, totuși, într-o notă laterală din cea de-a doua ediție, avem următoarea precizare: «Παῦλ. πρὸς ἔβρ. κεφ. ιγ’». Prin urmare, locul scripturistic al acestora este: „Διὸ καὶ Ἰησοῦς, ἵνα ἀγιάσῃ διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος τὸν λαόν, ἔξω τῆς πόλης ἔπαθεν.” (Evrei XIII, 12 BYZ) cf. Byzantine NT, *BibleWorks*; trad. rom.: „Pentru aceea și Iisus, ca să sfințească pre norod cu sângele său, afară de poartă au pățimit.” (Evrei XIII, 12) cf. *Biblia adică Dumnezeiasca Scriptură a Legii Vechi și a celei Noi*, p. 1605 (n. trad.).

însoțim în luptă pe arbitru. Să-l însoțim în arenă pe noul soldat. Să-l urmărim afară din oraș pe Ștefan. Îl vedeți acolo? Tânăr în ceea ce privește anii, fraged la vârstă, cu câtă măreție sufletească îndură, cu câtă îndurare rabdă, cu câtă răbdare suportă [f. 14] și, suportând, disprețuiește marea pornire și mânia iudeilor care se războiau [cu el]! Priviți-l cum stă puternic cu sufletul, viguros cu voința, viteaz cu gândul, tare cu inima. [Priviți-l] cum fără teamă îi surpă pe cei netăiați împrejur cu inima, [adunați] împotriva lui. Aceia îl târăsc ca pe un călcător de Lege, ca pe un idolatru²⁷, ca pe vinovat de moarte, dar Ștefan râde. Alții îl insultă ca pe un blasfemiator, îl blasfemiază ca pe un călcător de Lege, dar Ștefan râde. Unii îl târăsc, alți îl apasă, toți strigă cu un singur glas: „Ștefan să fie lapidat!”, dar Ștefan râde. „Aceia strigând cu mare glas, își astupă urechile lor” și ca niște lupi sălbatici „se năpustesc într-un suflet asupra lui”, iar Ștefan având [f. 15] ochii și mâinile sale ridicate spre cer, strigă din adâncul inimii: „Doamne, nu le socoti păcatul acesta!”²⁸. Iudeii, însetați, vor să-și stingă setea cu sânge, și Ștefan – admirați generozitatea! –, însetând de mântuirea lor, le dădea să bea sângele său.

Iudeii se luptă ca să-i aducă moartea, iar Ștefan se roagă ca ei să primească iertare. Iudeii aleargă la pietre, iar Ștefan se întoarce spre rugăciuni. Iudeii își astupă urechile lor, iar Ștefan își deschide gura chemând [pe Dumnezeu]. Iudeii nu încetează să arunce cu pietre, iar Ștefan nu trece cumva sub tăcere, din pricina unei asemenea pedepse, vorbirea despre Dumnezeu, ci, cu o [f. 16] voință neînduplecată și cu o inimă neînfricată, propovăduiește. O, statornicie! O, bărbăție! O, noblețe a lui Ștefan! Fiind lapidat, propovăduiește pe Hristos, primind pietrele ca pe niște flori. Într-adevăr, mare răbdare a arătat aici noul campion, ca să nu se mânie [și] să nu-și iasă din fire. Toți câți trăim în lume, după cum dovedește experiența, avem nenorocirea noastră. Pentru toți viața e de nesuferit²⁹ și, cu toate acestea, unii ard ca sulful și scot un miros urât din cauza mâniei și neascultării față de voința Atotțiitorului. Alții, prăbușindu-se, ard ca dafinul, murmurând până și în flacăra nenorocirii și a necazului care-i pune la încercare, [f. 17] iar alții, fără murmur, fără tulburare, scot, ca plantele mirositoare și aromate, o mireasmă foarte plăcută. În același mod s-a ară-

²⁷ Această parte a textului – „ὥς ἀσεβῆ” – lipsește din prima ediție (1701), fiind prezentă doar în ediția ulterioară din 1702 (n. trad.).

²⁸ Aceste cuvinte scripturistice se regăsesc aici: „60 Θεις δὲ τὰ γόνατα, ἔκραξεν φωνῇ μεγάλῃ, *Κύριε, μὴ στήσης αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν ταύτην*. Καὶ τοῦτο εἰπὼν ἐκοιμήθη.” (*Faptele Apostolilor* VII, 60-VIII, 1 BYZ). Cf. Byzantine NT, *BibleWorks*; trad. lat.: „ponens autem genua clamavit voce magna *Domine, ne statuas illis peccatum hoc*. Et hoc cum dixisset, dormivit.” Cf. Itala, *Vetus Latina Database: Cod.* 50, p. 21; trad. rom.: „Și înge-nunchind, a strigat cu glas mare: *Doamne, nu le socoti lor păcatul acesta*. Și aceasta zicând, a adormit.” Cf. *Biblia adică Dumnezeasca Scriptură a Legii Vechi și a celei Noi*, p. 1480 (n. trad.).

²⁹ Pentru această scurtă secvență în a doua ediție a panegiricului din 1702 se găsește o notă marginală „παροιμ.” (n. trad.).

tat și Ștefan între cei ce au fost martiri pentru Hristos: blând, nobil, pașnic. Ocărât fiind, nu răspundea la ocără³⁰, batjocorit fiind, răbda. Insulta o socotea ca pe o cinste, pietrele, ca pe niște stele. Sângele care curgea din sfântul său trup îl privea ca pe un ocean, pentru ca să se ducă, traversându-l, la Stăpânul și Domnul.

Și, căutând să fie acolo unde este Hristos (acest lucru îl cântă foarte plin de har și Biserica), s-a mutat prin sânge acolo unde e Hristos.³¹ Sau, iarăși, am putea să zicem că socotea mulțimea [f. 18] pietrelor ca pe un munte spre care, urcând, dorea să ajungă mai ușor în cerurile pe care le vedea deschise, așa cum a spus mai înainte cu gură profetică Iezechiel: „În muntele cel sfânt al lui Dumnezeu te-ai născut, în mijlocul unor pietre care ard te-ai născut”³². Și bine a zis „al unor pietre arzătoare”, pentru că erau pietre arse de mânia [și] de furia iudeilor, „care fremătau în inimile lor și scrâșneau din dinți împotriva lui”³³.

Așadar preanobilul luptător al lui Hristos răbda pornirea [și] sălbăticia evreilor. Ba mai mult, îi și iubea ca un imitator foarte sânguincios al lui Hristos, Care spune: „lubiți pe vrăjmașii voștri”³⁴. Această faptă este o carte foarte folositoare, [f. 19] în care fiecare creștin trebuie să-și citească datoria sa. Cel mai înflăcărat era lapidat de către iudei și nu numai că nu se gândea la ocara lor, ba chiar cerea iertare de la Cel foarte milostiv pen-

O, statornicie! O, bărbăție! O, noblețe a lui Ștefan! Fiind lapidat, propovăduiește pe Hristos, primind pietrele ca pe niște flori. Într-adevăr, mare răbdare a arătat aici noul campion, ca să nu se mânie [și] să nu-și iasă din fire. ✠

30 Cf. 1 Petru II, 23 (n. trad.).

31 Nota intratextuală din prima ediție – 1701 menționează: «Εἰς τὸν κανόνα ὡδὴ, ἁ. τροπάρ. γ'»; trad. rom.: «În canonul [sfântului mucenic] cântarea I, troparul al III-lea» (n. trad.).

32 În prima ediție se găsește la acest text biblic o indicație sumară în cadrul textului - „κεφ. κή.” [capitolul 28], iar în a doua ediție a panegiricului, referința biblică apare în lateral și este completată cu numărul versetului „κεφ. κή. ἔδ. ΙΔ'.” [cap. 28, vers. 14], ambele făcând trimitere la cartea profetului Iezechiel. În traducerea de față, am păstrat înțelesul din Biblia românească de la 1914, cu toate că nu am scăpat din vedere nici textul latin al codicelui Weing (Itala): „ἀφ' ἧς ἡμέρας ἐκτίσθης σὺ 14 μετὰ τοῦ χερουβ ἔθικα σε ἐν ὄρει ἁγίῳ θεοῦ ἐγενήθης ἐν μέσῳ λίθων πυρίνων¹⁵ ἐγενήθης” (Iezechiel XXVIII, 13-15 BGT) cf. Barbara and Kurt Aland, Johannes Karavidopoulos, Carlo M. Martini, Bruce M. Metzger and Alfred Rahlfs, *BibleWorks: BNT Nestle-Aland, Novum Testamentum Graece – LXX Septuaginta (LXT)*; trad. lat.: „ex qua die creatus es tu, cum cherubi *posui te in monte sacro dei; factus es in medio lapidum igneorum*.” Cf. Itala, *Vetus Latina Database: Cod. Weing.*, Ranke, 1868, p. 104; trad. rom.: „Din ziua în care te-ai zidit tu, cu Heruvim te-am dat, și *te-am pus pre tine în muntele cel sfânt al lui Dumnezeu; fost-ai în mijlocul pietrelor înfocate*.” (Iezechiel XXVIII, 14) Cf. Itala, *Vetus Latina Database: Cod. Weing.*, p. 1002 (n. trad.).

33 În ediția din anul 1702 se citează acest text fără a se da vreo indicație biblică, fapt pentru care redăm aici textul biblic folosit de autor: „⁵⁴ Ἀκούοντες δὲ ταῦτα, διεπρίοντο ταῖς καρδίαις αὐτῶν, καὶ ἔβρυχον τοὺς ὀδόντας ἐπ' αὐτόν.” (Faptele Apostolilor VII, 54 BYZ) cf. Byzantine NT, *BibleWorks* și versiunea latină din Codicele 50 Belsheim (Itala): „Audientes autem *hec fremebant cordibus suis et fremebant, dentibus suis super eum*.” Cf. Itala, *Vetus Latina Database: Cod. 50*, p. 21; trad. rom.: „Și ei auzind acestea, *crăpau în inimile lor și scârșneau cu dinții împotriva lui*.” (Faptele Apostolilor VII, 54). Cf. *Biblia adică Dumnezeasca Scriptură a Legii Vechi și a celei Noi*, p. 1480 (n. trad.).

34 Textul curent, marcat cu ghilimelele de rigoare în a doua ediție (1702) face trimitere la două secvențe biblice ce se regăsesc în *Matei V*, 44 și *Luca VI*, 27. Îl redăm aici pe ultimul amintit: „²⁷ Ἀλλ' ὑμῖν λέγω τοῖς ἀκούουσιν, Ἀγαπάτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν, καλῶς ποιεῖτε τοῖς μισοῦσιν ὑμᾶς” (*Luca VI*, 27 BYZ). Cf. Byzantine NT, *BibleWorks*; versiunea latină a codicelui a., Belsheim (Itala): „Sed vobis dico audientibus: *Diligite inimicos vestros*, benefacite eis, qui oderunt vos.” (*Luca VI*, 27) Cf. Itala, *Vetus Latina Database: Cod. a*, Belsheim, 1894, p. 80; trad. rom.: „Ci vouă grăiesc, celor ce auziți: *iubiți pre vrăjmașii voștri*, bine faceți celor ce vă urăsc pe voi” (*Luca VI*, 27). Cf. *Biblia adică Dumnezeasca Scriptură a Legii Vechi și a celei Noi*, p. 1411 (n. trad.).

Când era războit de către rău-cinstitorii de Dumnezeu, primea războiul cu bucurie și neclintit, dar, când a vrut să se roage pentru vrăjmașii săi, a îngenuncheat și a însuflețit toate picăturile sale de sânge, ca să-l ajute ca niște voci bine-grăitoare către Dătătorul de viață Cel Preaînalt. ✠

tru insultători. Nu a așteptat să ierte după ce se va stinge disprețul, ci ierta fiind disprețuit și la culmea ocărârii lui [spunea]: „Doamne, nu le socoti păcatul acesta!”. Dorea ca aceia care i-au pricinuit moartea să primească de la Mântuitorul și Dumnezeu viață veșnică. Când era războit de către rău-cinstitorii de Dumnezeu, primea războiul cu bucurie și neclintit, dar când a vrut să se roage pentru vrăjmașii săi, a îngenuncheat și a însuflețit toate

picăturile sale [f. 20] de sânge, ca să-l ajute ca niște voci bine-grăitoare către Dătătorul de viață Cel Preaînalt. Și, după ce a îngenuncheat, a strigat cu glas mare: „Doamne, nu le socoti păcatul acesta!”. O, [ce] glas! Sau, mai degrabă, să zicem ecou al acelui strigăt care a ieșit acolo sus, pe Golgota, din gura dătătoare de viață a lui Emanuel răstignit: „Părinte, iartă-le lor!”³⁵ Ștefan a oferit nerecunoscătorilor o răsplătire foarte bogată: în locul clevetirilor, o rugăciune vrednică de laudă, în locul lapidării, un izvor de haruri, râuri de aur de mult preț. O, suflet foarte viteaz al întâiului martir! Acum, că te-ai trudit, că ți-ai sfârșit alergarea³⁶, du-te la slava pregătită pentru tine: „Doamne, lisuse, primește duhul meu!”³⁷

„Doamne, lisuse, Tu, Dăruitorul vieții³⁸, primește [f. 21] duhul meu! Tu, Cel care ai însuflețit cu suflare pe om, desparte acum sufletul meu de trupul [meu]. Doamne, primește duhul meu. Tu, Cel ce stăpânești peste suflete, mută la Tine pe cel fără de trup, căci alergarea am isprăvit, credința am păzit³⁹. Te rog, Doamne al meu, primește cât mai repede⁴⁰, ia acolo sus în sălașurile Tale cerești, în strălucirile Sfinților Tăi, sufletul meu cel ostent. Lucrul meu l-am împlinit, am vestit numele Tău, am făcut cunoscută Dumnezeirea Ta, nu am ascuns slava Ta. M-am împotrivit, pe cât mi-a fost tăria, vrăjmașilor Tăi, pe stăpânul lumii l-am făcut rob, am răbdat insulte pentru Tine, am primit bătaie cu pietre. Am arătat muritorilor cum e batjocorită moartea. Am arătat muritorilor că rănila pentru Tine sunt iz-

³⁵ Cf. Luca XXIII, 34 (n. trad.).

³⁶ Pentru mai multe detalii legate de această conotație teologică, vezi G. LAMPE, *A Patristic Greek Lexicon*, p. 1250 (n. trad.).

³⁷ *Faptele Apostolilor* VII, 59 (n. trad.).

³⁸ Am păstrat această traducere în rezonanță cu cea folosită de Sfântul Chiril al Alexandriei în Comentariul său la cartea *Isaia* 2.409C (vezi Cyrillus of Alexandria father of the Church, IV–VCE, Κύριλλος; ed. J. Aubert, *Cyrilli Opera*, Paris 1638 (6 vols.); P. E. Pusey, Oxford (in XII proph. min., I–II (1868); in Io. evang., I–III (1872); epistolae, 1875; de recta fide etc., 1877); in PG 68–77 (= Aubert). Cf. Franco MONTANARI, *The Brill Dictionary of Ancient Greek*. “1. Χορηγός”, Brill, s.l., 2015 (n. trad.).

³⁹ Cf. 2 Timotei IV, 7. (n. trad.)

⁴⁰ Această construcție gramaticală cu relativul se regăsește și în PPSI 444.11 [Papiri greci e latini, Pubblicazioni della Società Italiana..., Florence 1912] (III BCE) = „ὁσον τάχος” = foarte curând Cf. Franco MONTANARI, *The Brill Dictionary of Ancient Greek*. “τάχος”, Brill, s.l., 2015 (n. trad.).

voare de nemurire [f. 22], chinurile pentru Tine sunt plăceri. Mortificarea⁴¹ [patimilor] pentru Tine este odihnă. Moartea pentru Tine este somn. Prin urmare, «Doamne, primește duhul meu». Fă-mă moștenitor al Împărăției Tale, pe care am câștigat-o cu atâtea pietre cu câte m-au doborât nerecunoșcătorii vrăjmași ai Dumnezeirii Tale. Dăruiește-mi, acolo, sus, în cer, cununa dreptății, pe care au împletit-o aici pe pământ luptele mele. «Doamne, primește duhul meu».” Dar iată, văd cerurile deschise, da, cerurile deschise! Și n-a fost suficient să se deschidă o ușă? Pentru Ștefan nu. Pentru că, așa cum atleții învingători, când învingeau la jocurile olimpice și intrau în patria [lor], nu treceau prin poarta [f. 23] publică a orașului, ci prin [poarta] aceea, largă și măreață, pe care le-o deschideau locuitorii cetății, în același chip, și când Ștefan ieșea triumfător, nu de la jocurile olimpice, precum cei vechi, ci de la lupta cu armata diavolească, și urma să intre în orașul-mamă⁴² al Împărăției Cerești; Împăratul creației a rânduit o nouă deschizătură de intrare în Ceruri. Și, pentru ca întâiul martir să nu intre pe poarta comună, pe care a văzut-o Ioan: „Și, iată, o ușă era deschisă în Cer”⁴³ (*Apocalipsa* cap. [4], 1), preaînțeleptul Meșter i-a confecționat o intrare mai largă, în vederea intrării în bucurie și veselie: „Văd cerurile deschise”. Și a fost mult mai cuviincios ca Ștefan, [f. 24] primul care i-a călăuzit la fericirea cea de Sus pe toți aceia care l-au urmat înspre martiriu, să treacă printr-o ușă nouă, pentru că prin cuvântul său urma să atragă și pe alți martiri. De aceea i s-a deschis Raiul. „Pe mulți martiri i-ai adus la Domnul, de aceea ți s-a deschis cerul”⁴⁴, cântă și Biserica astăzi. Câți s-au

41 Pentru același substantiv „νέκρωσις -εως, ή” și C. Erbiceanu folosește termenul „mortificare” (n. trad.).

42 Substantivul „μητρόπολις -εως, ή” poate desemna „orașul-mamă” sau metropolă, dar folosit în contextul teologic prezent aici face trimitere la „patria-mamă” ca „patrie cerească” cf. Franco MONTANARI, *The Brill Dictionary of Ancient Greek*. „μητρόπολις”, Brill, s.l., 2015.

Sfântul Grigorie de Nazianz, într-unul din discursurile sale funebre (Cuvântarea 43), dedicat Sfântului Vasile cel Mare, pornind de la conotația orașului Ierusalim ca oraș-capitală, îi conferă un sens figurat, acela al „orașului de Sus”: „Οὐ μὴν ὁ ἅγιος τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἁνὼ Ἱερουσαλὴμ ὄντως μητροπολίτης” [În orice caz sfântul lui Dumnezeu, *adevăratul arhiepiscop al Ierusalimului celui de Sus*]. Vezi G. LAMPE, *A Patristic Greek Lexicon*, p. 870 și F. BOULENGER (ed.), „Grégoire de Nazianze. Discours funèbres en l'honneur de son frère Césaire et de Basile de Césarée”, Picard, Paris, 1908, cap. 59. Vezi și A. Puech, „Discours funèbres en l'honneur de son frère Césaire et de Basile de Césarée de către GRÉGOIRE DE NAZIANZE, F. Boulenger”, în: *Revue des Études Grecques*, 21 (1908) 93/94, pp. 402–404 (n. trad.).

43 Acest fragment este preluat de aici: „Μετὰ ταῦτα εἶδον, καὶ ἰδοῦ, θύρα ἀνεφωγμένη ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ἡ φωνὴ ἡ πρώτη ἦν ἡκούσα ὡς σάλπιγξος λαλούσης μετ’ ἐμοῦ, λέγων, Ἀνάβα ὡδε, καὶ δεῖξω σοὶ ἃ δεῖ γενέσθαι μετὰ ταῦτα. (*Apocalipsa* IV, 1 BYZ) cf. Byzantine NT, *BibleWorks*; trad. rom.: „După acestea am văzut, și *iată ușă deschisă în cer*; și glasul cel dintâi pe care l-am auzit ca de trâmbiță, ce vorbea cu mine, zicând: suie-te aici, și voi arăta ție cele ce trebuie să fie după acestea.” Cf. *Biblia adică Dumnezeasca Scriptură a Legii Vechi și a celei Noi*, p. 1631, iar în limba latină: „et vidi: *et ecce ostium apertum in celo*. Et vox prima quam audivi tanquam tube luquentis mecum dicens. Ascende huc: et ostendam tibi que oportet fieri post hec.” Cf. Itala, *Vetus Latina Database: Missale Moz.*, Brill, s.l., 1850, 599B (n. trad.).

44 Deși în prima ediție avem indicația bibliografică a acestui text liturgic la sfârșitul propoziției imediat următoare, în cea de-a doua ediție, această notă este una laterală, în partea stângă „εἰς τοὺς αἰῶνας τῆς ἑορτῆς τροπ γ’.” [la laudele sărbătorii, stihira a III-a]. Textul acestei stihiri este următorul: „Πρῶτος ἐν Διακόνους, πρῶτος καὶ ἐν Μάρτυσιν ἐδείχθεις, πανάγιε Στεφάνε· ὁδός γὰρ ἐγένου τοῖς Ἁγίοις, καὶ πολλοὺς τῷ Κυρίῳ προσήγαγες Μάρτυρας· διὸ οὐρανός σοι ἠνοίγη, καὶ Θεός σοι ἐφάνη. Αὐτὸν ἱκέτευε, σωθῆναι τὰς ψυχὰς ἡμῶν.” Cf. Κουτλουμουσιανός, Βαρθολομαῖος, ὁ Ἰμβριος, *Μηναῖον τοῦ Δεκεμβρίου*, περιέχον ἅπασαν τὴν ἀνήκουσαν αὐτῷ Ἀκολουθίαν, ἐκ τῆς ἐλληνικῆς τυπογραφίας

suit mai apoi și au intrat în Ierusalimul cel tainic, toți datorează intrarea aici lui Ștefan, de vreme ce [Ștefan] îi strigă pe martirii cuvântului meu, pe voi, Gheorghii biruitoarii, Dimitrii izvorătorii de mir, preavitejii Godvela, neînvinșii Haralambi, demnii de admirație Vladimiri. Veniți și voi, Tecle, [f. 25] Varvare, Ecaterine, și câte sunteți din ceata cea purtătoare de biruință a martirelor, care, cu vărsarea sângelui vostru, ați vopsit veșmântul de purpură al Bisericii! Veniți, zic, mai repede! Dați mărturie despre adevăr! Nu Ștefan v-a arătat drumul ca să intrați acolo, sus, în odihnele veșnice? Mi se pare, cu toate că tac, că de acolo din sălașurile cerești îi aud pe toți că mărturisesc cu un singur glas: „Noi pentru fericirea de care ne bucurăm, mărturisim recunoștință lui Ștefan”. Toți îl cinstim pe acesta ca pe un învățător. Toți câți au alergat cursa martirică, toți, toți îl slăvesc pe acesta ca pe un începător al lor. Și însuși Pavel, care a fost răpit până la al treilea cer, a fost răpit prin mijlocirea întâiului martir și [f. 26], chiar dacă trăia încă pe acest pământ, se lăuda că era cetățean al Cerului: „căci cetățenia noastră este în ceruri”⁴⁵ (Către Filipeni, cap. 3). Mulțumirea să fie cu Ștefan, căruia i s-a deschis ușa. O, slavă a întâiului martir!

Povestesc naturalistii că pământul nu mai primește în măruntaielor lui pe acel șarpe care a mușcat pe cineva în chip amarnic și mortal. Iar acest lucru s-a întâmplat în chip foarte drept cu acel șarpe veninos, cu ucigătorul de frate Cain. De aceea preanefericitul striga cu întristare: „Voi fi străin, și tremurând pe pământ, și oricine mă va afla mă va uide”⁴⁶ (Facerea cap. 4). Văzând, deci, întâiul martir că iudeii călcători de lege, care erau odraslele unor vipere, l-au mușcat [f. 27] în chip veninos, fiindcă scrâșneau din dinți și-l lapidau, pentru a nu rămâne alungați de pe pământ cu pute-

του Φοίνικος, εν Βερυτία, 1852, p. 222; trad. rom.: „Întâiu între diaconi, întâiu și între mucenici, te-ai arătat preasfinte Ștefane, că te-ai făcut cale sfinților, și pe mulți mucenici ai adus Domnului. Pentru aceasta Cerul ție s-a deschis, și Dumnezeu ți s-a arătat. Pre acela roagă-l, să mântuiască sufletele noastre.” Cf. *Mineiul lunii Decembrie*, Tipografia Sfintei Mănăstiri Cernica, s.l., 1927, p. 480 (n. trad.).

45 Atât în prima ediție a panegiricului (1701), cât și în cea de-a doua (1702) nu avem o indicație completă în ceea ce privește referința biblică, în sensul că lipsește numărul versetului „Πρὸς Φίλιπ. κεφ. γ’.” [către Filipeni cap. 3]: „Ἡμῶν γὰρ τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει, ἐξ οὗ καὶ σωτῆρα ἀπεκδεχόμεθα, κύριον Ἰησοῦν χριστόν.” (Filipeni III, 20 BZ). Cf. Byzantine NT, *BibleWorks*; trad. rom.: „Că petrecerea noastră în ceruri este; de unde și pe Mântuitorul așteptăm, pe Domnul nostru Iisus Hristos;” (Filipeni III, 20). Cf. *Biblia adică Dumnezeeasca Scriptură a Legii Vechi și a celei Noi*, p. 1568 (n. trad.).

46 În prima ediție din 1701, există în cadrul textului următoarea referință biblică „Γενέσε, κεφ. δ’.” [Geneză, cap. 4], referință care este completată în ediția din 1702 cu numărul versetelor: „Γεν., κεφ. δ’. ιδ’, ιγ’.” [Facerea cap. IV, 13-14]. Pentru că textul biblic folosit în cadrul panegiricului nu reproduce în totalitate aceste două versete, le aducem în atenție aici: „¹³ καὶ εἶπεν Καὶν πρὸς τὸν κύριον μείζων ἢ αἰτία μου τοῦ ἀφεθῆναι με ¹⁴ εἰ ἐκβάλλεις με σήμερον ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου κρυβήσομαι καὶ ἔσομαι στένων καὶ τρέμων ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ἔσται πᾶς ὁ εὗρίσκων με ἀποκτενεῖ με (Facerea IV, 13-14 BGT). Cf. Barbara and Kurt Aland, Johannes Karavidopoulos, Carlo M. Martini, Bruce M. Metzger and Alfred Rahlfs, *BibleWorks*; BNT Nestle-Aland, *Novum Testamentum Graece – LXX Septuaginta (LXT)*; trad. rom.: „Facerea IV, 13: Și a zis Cain către Domnul: mai mare este vina mea decât a mi se ierta mie. Facerea IV, 14: De mă scoți, astăzi de pre fața pământului și de la fața ta mă voi ascunde; și voi fi gemând și tremurând pre pământ și va fi tot cel ce mă va afla, mă va omori.” Cf. *Biblia adică Dumnezeeasca Scriptură a Legii Vechi și a celei Noi*, p. 5 și în limba latină avem: „Responditque Cain ad Dominum, Major est iniquitas mea quam ut veniam merear. Ecce ejicis me hodie a facie tua, et a facie tua abscondar, ut latitem; et ero gemens super terram; et erit omnis qui invenerit me, occidet me.” Cf. *Itala, Vetus Latina Database: PS EUCH* (Migne 50.), s.l., 1865, 917B (n. trad.).

rea rugăciunilor sale – „Doamne, nu le socoti păcatul acesta” – le deschide cerul: „Văd Cerurile deschise”⁴⁷. Iar pentru că, împreună cu acești lapidatori, se găsea ca ajutor și Pavel: „Iar Saul încuviința uciderea lui”⁴⁸ (*Faptele Apostolilor* cap. 8), [și] pentru că pământul nu-l mai suporta, Ștefan a mijlocit la iubitorul de oameni Dumnezeu și a consimțit ca să-l înalțe până la Cer, după cum însuși Pavel dă mărturie cu gura lui: „Știu un om în Hristos, acum paisprezece ani, fie în trup – nu știu, fie afară de trup – nu știu, Dumnezeu știe, [f. 28] că unul ca acesta era răpit până la al treilea cer”⁴⁹ (*Către II Corinteni*, cap. 12). Deci, dacă s-a deschis raiul, [s-a deschis] nu numai pentru Ștefan, ci și pentru toată mulțimea care l-a urmat. Ce limbă va povesti cinstea și slava cu care l-au primit Puterile Cerești? Ce limbă va spune aplauzele Îngerilor, laudele Arhanghelilor, salutările profeților, săltările fericitelor ființe înțeleghătoare? Ajunge numai să spunem că preaiubitorul de Dumnezeu întâi martir Îl vedea pe Iisus stând în picioare, gata să-l încununeze ca pe un atlet foarte viteaz. Aplaudăm și noi, credincioșii, și împreună sărbătorim bucuria cerească, frumos biruitoarele întâi martir al lui Hristos. Cinstim pietrele pe care le-ai aprins cu [f. 29] zelul tău și pe care le-ai vopsit cu sângele tău. Cinstim fața ta, care s-a arătat o față de înger, [cinstim] inima ta, care s-a arătat o inimă a iubirii. Arată-ne, preaiubitorule sfânt al Bisericii, [cum] să-l iubim pe aproapele nostru, [cum] să-i iubim pe vrăjmașii noștri, [cum] să devenim imitatori foarte grijulii ai tăi. Roagă pe Iisus, pe Care L-ai văzut stând de-a dreapta Tatălui Său mai înainte de veci, ca să păzească teafără o icoană vie și atotfericită a virtuții lui, pe iubitorul de Hristos și pe preacreștinul nostru Domnitor și Domn.

47 Cuvintele scripturistice sunt preluate de aici: ⁵⁶ καὶ εἶπεν, Ἰδοὺ, θεωρῶ τοὺς οὐρανοὺς ἀνεφγμένους, καὶ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐκ δεξιῶν ἐστῶτα τοῦ θεοῦ. (*Faptele Apostolilor* VII, 56 BYZ). Cf. Byzantine NT, *BibleWorks* și în limba latină: „et dixit Ecce video caelos apertos et filium hominis stantem ad dexteram Dei” cf. Itala, *Vetus Latina Database*: Cod. 50, p. 21; trad. rom.: „Faptele Apostolilor VII, 56 Și a zis: iată, văd cerurile deschise, și pre Fiul Omului stând de-a dreapta lui Dumnezeu.” Cf. *Biblia adică Dumnezeasca Scriptură a Legii Vechi și a celei Noi*, p. 1480 (n. trad.).

48 Primul verset al capitolului al optulea din Faptele Apostolilor debutează cu aceste cuvinte folosite și aici în panegiricul brâncovenesc: „BYZ *Faptele Apostolilor* VIII, 1 Σαῦλος δὲ ἦν συνευδοκῶν τῇ ἀναίρεσει αὐτοῦ. Ἐγένετο δὲ ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ διωγμὸς μέγας ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν τὴν ἐν Ἱεροσολύμοις πάντες δὲ διεσπάρησαν κατὰ τὰς χώρας τῆς Ἰουδαίας καὶ Σαμαρείας, πλὴν τῶν ἀποστόλων.” (*Faptele Apostolilor* VIII, 1 BYZ) cf. Byzantine NT, *BibleWorks* și textul latin: „Saulus autem erat consentiens neci eius. Fact est autem in illa die persecutio magna super ecclesiam erat in Hierosolymis, omnes autem dispensi sunt per regiones Iudaeae et Samariae praeter apostolos (*Faptele Apostolilor* VII, 60; VIII, 1). Cf. Itala, *Vetus Latina Database*: Cod. 50, p. 22; trad. rom.: „Și Savlu era binevoind spre uciderea lui. Și s-a făcut în ziua aceea goană mare asupra bisericii cei din Ierusalim; și toți s-au risipit prin ținuturile Iudeei și ale Samariei, afară de apostoli.” Cf. *Biblia adică Dumnezeasca Scriptură a Legii Vechi și a celei Noi*, p. 1480 (n. trad.).

49 Atât în prima ediție, cât și în cea de-a doua a panegiricului avem o referință biblică: „πρὸς κοριν. β'. κεφ. ιβ'” [către Corinteni, cap. 12], aceasta făcând trimitere la următorul verset biblic: „2 Οἶδα ἄνθρωπον ἐν χριστῷ πρὸ ἐτῶν δεκατεσσάρων - εἴτε ἐν σώματι οὐκ οἶδα· εἴτε ἐκτὸς τοῦ σώματος οὐκ οἶδα ὁ θεὸς οἶδεν· ἀρπαγέντα τὸν τοιοῦτον ἕως τρίτου οὐρανοῦ.” (*II Corinteni* XII, 2 BYZ). Cf. Byzantine NT, *BibleWorks*; trad. lat.: „Scio hominem in Christo ante annos quattuordecim, sive in corpore nescio, sive extra corpore nescio, Deus scit, raptum eius modi usque ad tertium caelum.” Cf. Itala, *Vetus Latina Database*: Cod. 76, Belsheim, s.l., 1885, p. 42; trad. rom.: „Știu pre un om întru Hristos mai înainte cu patrusprezece ani, (sau în trup, nu știu; sau afară de trup nu știu; Dumnezeu știe); că s-a răpit unul ca acesta până la al treilea cer”. Cf. *Biblia adică Dumnezeasca Scriptură a Legii Vechi și a celei Noi*, p. 1551 (n. trad.).

Roagă-l pe Însuși Nazarineanul Cel răstignit, a Căruia dumnezeire ai propovăduit-o până la moarte, să păzească pe preanobilii boieri, membre cinstite și vrednice ale unui atât de bine cinstitor de Dumnezeu.

De trei ori fericit [f. 30] este timpul de acum, în care oratorul poate să propovăduiască cu îndrăzneală și să elogieze blândețea și iubirea frățască. O, cât de bucuros se face foarte virtuosul tău suflet cu propovăduirea și lauda unor asemenea virtuți, de Dumnezeu străjuitule și de Dumnezeu păzitulule Domnitor! Un semn sigur că te bucuri ascultând propovăduita și elogiata bunăvoință și iubirea de înțelepciune este că iei parte la propovăduire [și la acest] encomion, pentru că, după cum au formulat ca o maximă știutorii, în cele în care își află fiecare plăcerea, în acestea își găsește și bucuria atunci când este cinstit. Cu un astfel de purtător de grijă foarte vrednic și cuviincios, cu un astfel de cap virtuos, pare necuviincios ca toate membrele lui să nu fie aflate conforme și cu bucuria sa. Oare se numără împreună cu poporul ales de Dumnezeu al Mântuitorului un urător de frate sau care se bucură de rău? Să se risipească în final norii care separă pe om de binele suprem. Fugiți de zădărnici, de rătăcire, de iubire de plăcere! N-a mai rămas loc pentru voi în inima noastră! Vrem să imităm pe întâiul martir, să învățăm din lecția lui calea mântuirii. Amin.

Sfârșit și lui Dumnezeu mulțumire.